

Ľubor Králik*

Instytut Językoznawstwa im. Ľudovíta Štúra Słowackiej Akademii Nauk
Bratysława

**Pol. *powidla*, czes. *povidla* ‘przetwór owocowy’,
słowac. dial. *pomidlo* ‘powidla śliwkowe; żywica na drzewie’:
przyczynek do etymologii słowiańskiego **povidlo*¹**

1.1. Niemal wiek temu A. Brückner wyraził opinię, że rzeczownik polski *powidla* – dziś objaśniany jako ‘mocno wysmażone śliwki lub inne owoce w postaci gęstej masy’ (WSJP online s.v.), – poświadczony od XV w. (por. SSStp t. 6: 515), został przejęty z języka czeskiego [„*powidla*, tylko u Czechów i u nas (od nich)”; Brückner SEJP 433], gdzie odpowiedni wyraz – czes. *povidla* n. pl.² – jest znany już od XIV w. (por. StČS online s.v.). Możliwość, że wyraz polski jest pożyczką, dopuszcza również J. Siatkowski: „Czes. *povidla* [...]. Mogły być zapożyczone wraz z rzeczą” (Basaj, Siatkowski 2006: 264).

Nowsze polskie słowniki etymologiczne (Bańkowski ESJP; Boryś SEJP; Mańczak PSE) nie podają informacji o ewentualnym czeskim pochodzeniu pol. *powidla*. Wyraz czeski jest w nich przytaczany jako paralela innosłowiańska

* Ľubor Králik, Ľudovít Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3139-6768>.

e-mail: lubor.kralik@juls.savba.sk.

¹ Artykuł został napisany w ramach badań wspieranych przez Agencję Grantową Ministerstwa Edukacji, Nauki, Działalności Badawczej i Sportu Republiki Słowackiej i Słowackiej Akademii Nauk (VEGA; projekt nr 2/0103/19). Za korektę tekstu polskiego autor wyraża szczerze podziękowania M. Jakubowicz.

² W gwarach czeskich poświadczane są również formy *povidlo*, *povidlí* (*-bje), *povidle* (por. o ich zasięgu geograficznym ČJA t. 1: 274–275, mapa nr 140).

wyrazu polskiego. Z tego wynika, że w obydwu językach chodzi prawdopodobnie o leksemy rodzime, mające wspólne źródło etymologiczne (por. niżej).

Nie budzi jednak wątpliwości przejście czes. *povidla* do gwar wschodniośrodkowoniemieckich i bawarsko-austriackich³.

Natomiast pol. *powidla* zrobiło pewną karierę w językach wschodniosłowiańskich – por. ukr. *нові́дло* (dial. też *наві́дло*, *нові́ла*) jako „запозичення з польської мови” (ESUM t. 4: 467), brus. *navídla* („Ба ўсходнеслав. запазычанне з польск.” – ESBM t. 8: 90) i ros. *нові́дло*, o którego polskim pochodzeniu por. Vasmer ESRJa t. 3: 294,⁴ Černych IESRJa t. 2: 47⁵.

1.2. W przedstawionym kontekście może być szczególnie intrygującym także słowac. dial. *pomidlo* znane z gwar szaryskich północno-wschodniej Słowacji. Obok znaczenia ‘powidla śliwkowe’ (*Dakedi me jedľi grule s pomidlom* ‘Kiedyś jadaliśmy ziemniaki z powidłami’ – Torysa, powiat Sabinov; SSN t. 1: 964) wyraz ten jest poświadczony również w znaczeniu ‘żywica na drzewie’ (Szarysz zachodni; Buffa 2004: 215), które można uznać za wtórne, powstałe na skutek przeniesienia nazwy powideł na materię o podobnej konsystencji (tj. na żywicę drzewną). Ze względu na brak innych propozycji interpretacyjnych uważamy za możliwe założenie tu nieregularnej modyfikacji pierwotnej formy **povidlo*⁶.

Jak wiadomo, nieregularne zmiany wyrazu mogą być ułatwione przez zaciemnienie jego formy wewnętrznej i utratę powiązań słowotwórczych (por., z dalszą literaturą, Kuznecova 1994: 28–29), co może prowadzić do wniosku o charakterze archaicznym i reliktowym wyrazu *pomidlo* w gwarach szaryskich. Wymieniony dialektizm słowacki posiadałby jednocześnie dawne nawiązania w języku polskim i czeskim.

Jednakże nieregularne procesy fonetyczne mogą również towarzyszyć adaptacji formalnej zapożyczeń leksykalnych, będących – z punktu widzenia przyjmującego

³ „*Powidel* ‘Pflaumenmus’ ist ein aus dem Tschechischen (vgl. tschechisch *povidla*) entlehntes Wort. Dessen Integration in die ostmitteldeutschen und bairisch-österreichischen Mundarten erfolgte aufgrund seiner höheren Geltung als interareale Bezeichnung der böhmischen Küche und Bäckerei. Die autochthonen Bezeichnungen des Deutschen konnten schon wegen ihrer Vielzahl und der damit verbundenen Kleinräumigkeit verhältnismäßig leicht überlagert und verdrängt werden. Die Expansion des Wortes kann nicht vor dem 18. Jahrhundert eingesetzt haben” (Fleischer 2008: 83).

⁴ Odpowiednie hasło (brakujące w oryginale niemieckim) zostało dodane do rosyjskiego wydania słownika M. Vasmera (ESRJa) przez O.N. Trubaczewa.

⁵ Zdaniem P.Ja. Czernycha (loco cit.) wyraz rosyjski został przejęty z polszczyzny za pośrednictwem ukraińskim: „Слово *нові́дло* в русском языке сравнительно позднее. В словарях впервые – у Ушакова [...]. В украинском языке (откуда в русском) оно стало известно раньше. [...] Как полагают, в украинском – из польского, в польском – из чешского [...]”. Słownik (Szetela 2019) wymienione hasła nie zawiera.

⁶ Rozwój **povidlo* > *pomidlo* można objaśnić częściową asymilacją artykulacyjną **p-v* (spółgłoska zwarta dwuwargowa + szczelinowa wargowo-zębowa) > *p-m*- (dwie spółgłoski zwarte dwuwargowe); oczywiście, nie jest wykluczona też możliwość skojarzenia z jakimś innym wyrazem na skutek etymologii ludowej.

języka – często wyrazami „z obcym, niekojarzącym się z niczym [...] brzmieniem” (Waniakowa 2015: 207). W takim przypadku można, konstatując tu trudny do rozstrzygnięcia dylemat „nawiązanie czy pożyczka na pograniczu”⁷, wysunąć także hipotezę o pochodzeniu polskim słowac. dial. *pomidlo*. Biorąc pod uwagę „принцип неединичности заимствующего языка” (Kiss 1969: 70), dialektyzm słowacki (o ograniczonym zasięgu terytorialnym⁸) tylko uzupełniałby przedstawione wyżej informacje o ekspansji polskiej nazwy powideł do języków sąsiednich⁹.

2.1. Najstarszą znaną nam próbę etymologizacji wyrazu stanowi krótka informacja o czes. *povidlo* w słowniku J. Jungmanna¹⁰: „quasi *pogidlo*, r[adix] *pogisti*” [Jungmann SČN t. 3: 394 s.v. *powidlj* (= w dzisiejszej ortografii czeskiej *povidli*)]. Wynika z niej, że czes. *povidlo* powstało z pierwotnego **pojido* (w ówczesnej pisowni *pogidlo*), mającego ten sam rdzeń, co czes. *pojisti* (*pogisti*) ‘pojeść’ (**po-ěsti* < **po-ěd-ti*). Chodziłoby niewątpliwie o formację typu czes. *jídlo* (stczes. *jiedlo*; StčS online s.v.) < psł. **ědlo* ‘czynność jedzenia; to, co się je, pokarm, pożywienie’ (SP t. 6: 118–119). Taka interpretacja nie pojawia się jednak w dziełach późniejszej słowiańskiej leksykografii etymologicznej.

2.2. Nie została jednoznacznie przyjęta także hipoteza V. Machka, który w związku z czes. *povidla* (i jego odpowiednikami w pol. i ukr.) skonstatował, że „[p]rvotním významem je svařená šťáva ovocná, zvláště švestková [...], a proto možno pomýšleti, že *povidlo* je ‘cezenina, čistěný odvar’ a že je od kořene *peuā-čistiti*, srov. stind. *pavitra-* ntr. sítko, kterým se pročišťuje sóm, adj. *pavitra-* čistý, lat. *pūrus* čistý; tento kořen označoval čistění šťáv nebo vůbec tekutin cezením, filtrováním” (Machek ESJČS 388 s.v. *povidla*). Jeżeli chodzi o charakterystykę

⁷ Por. tytuł artykułu Rembiszewska, Siatkowski 2016.

⁸ Słowacki język literacki oznacza powidla wyrazem *lekvár* (SSSJ t. 2: 945), rozpowszechnionym też w dialektach (por. SSN t. 2: 45: „csl.”, tj. *celoslovenské* = ogólnosłowackie). Wyraz ten powstał w wyniku uproszczenia fonetycznego starszego *lektvar* ‘kašovitý liek z rozličných plodov a bylín’ (od XVII w., por. HSSJ t. 2: 207 s.v. „*lekvár, lektvar*”), które przeniesiono na powidla owocowe o podobnej (kaszowatej) konsystencji. Ostatecznym źródłem etymologicznym rzeczownika *lektvar* jest śrlac. *electuarium* ‘ἐκλειγμα, ἐκλεκτόν, genus medicamenti’ (TLL online s.v. *ēlectārium*). Co do formy bez nagłosowego *e-* por. również niem. *Latwerge* ‘Dicksaft’ (śrwniem. *latwārje* itp.; Kluge EWDS 562); w przypadku węg. *lekvár* ‘Arznei in Breiform’ [od 1783 (?) lub 1794], ‘Fruchtmus, Marmelade’ (od 1792) chodzi jednak o „Lehnw[ort] aus dem Slowak[ischen]” (EWU t. 2: 886; tak również ESz 511: „Szlovák jövevényyszó”).

⁹ Intryguje natomiast brak odpowiednika litewskiego, którego nie znajdujemy w słowniku (Kregždys LKPŽ). – Na znaczenie takiego rodzaju badań porównawczych wskazuje ostatnio M. Rak: „Z polskiej perspektywy ciekawe byłyby też, a przy tym dopełniające pracę R. Kregždysa, słowniki polonizmów w językach białoruskim i ukraińskim” (Rak 2020: 54).

¹⁰ W historii etymologii słowiańskiej słownik J. Jungmanna „принадлежит к первому поколению словарей славянских языков, включавших этимологическую часть” (Nevskaja 1991: 12); można go jednocześnie „представить [...] как отражение периода становления славянской этимологии” (op. cit.: 11).

słotwórczą i fonetyczną wyrazu słowiańskiego, według autora „[p]sl. **povi-dlo* možno chápati tak, že to je zpodstatnělé adj. odpovídající neutru *pavitra-m* ‘čisté’ (slov. *dl* za příponové *tr* jiných jazyků ve jménech činitelů, nástrojů i věcí, srov. stind. *bhavī-tram* svět proti slov. *by-dlo*), stran *i* (= *ṛ*) srov. véd. *pavī-tar*, zdloužení asi rytmičné” (ibid.). – Taką interpretację przyjmuje, podając ją jako jedyną, tylko słownik J. Holuba i S. Lyera (Holub, Lye 1968: 388–389). Część słowników etymologicznych (ESBM; ESUM; Černych IESRJa) przytacza ją jako jedną z istniejących prób objaśnienia.

2.3. W słowniku A. Brücknera spotykamy (prawdopodobnie po raz pierwszy w historii tego zagadnienia) odniesienie pol. *powidla* do psł. **viti* (scs. *sъ-viti* ‘zusammenwickeln, zusammenrollen’ itp.¹¹, pol. *wić* (*się*) itd.): „*powidla*, tylko u Czechów i u nas (od nich), do śliw ograniczone, pierwotnie o ‘smażeniu’ (owoców) ogólnie; od *wi-ć*” (Brückner SEJP 433). Niestety, autor nie podaje dalszych informacji o budowie słotwórczej wyrazu¹² i nie rekonstruuje jego motywacji semantycznej czy rozwoju znaczenia.

Bardziej konkretni pod tym względem są inni etymolodzy, którzy, przyjmując związek analizowanego rzeczownika z **viti*, przedstawiają dla niego jednakże różne interpretacje.

W pierwszym wydaniu słownika J. Holuba znajdujemy tylko zwięzłą informację: „*powidla* v[iz] *vidle* a *viti*” (Holub 1933: 162)¹³. Drugie wydanie tego kompendium etymologicznego zawiera już bardziej szczegółowe objaśnienie: „*powidla* [...] = co zbude (z ovoce) ,po vidlich‘, t.j. po míchání ,vidlemi‘ (měchačkou) [...]. V[iz] *viti*” (Holub 1937: 215). Wynika z niego, że chodzi tu o formację utworzoną na podstawie czes. *po vidlich* ‘po widłach’, od czes. *vidle* pl. ‘widły’ we wtórnym znaczeniu ‘(kształtem przypominające widły) narzędzie do mieszania’; stąd prawdopodobnie, na skutek metonimii, ‘narzędzie’ > ‘obrabianie itp. przy pomocy narzędzia’ > ‘co zostaje po takim obrabianiu’.

W dalszym wydaniu dzieła J. Holuba, przepracowanym przez F. Kopečnego, informacja o semantyce wyrazu została wyraźnie zmodyfikowana: „Meton[yimicky] a už[ením] v[ýznamu] k *viti* ‘otáčet, míchát’, tedy vl[astně] co vzniká mícháním vařeného ovoce, zv[ýšně] švestek [...]” (Holub, Kopečný 1952: 290). Taką interpretację preferuje również J. Rejzek: „Nejspíš od *vít*, ve významu ‘točit, plést, míchát’, tedy vlastně ‘co vzniká mícháním vařené ovocné šťávy’ [...]” (Rejzek ČES 544).

Inną cechą motywującą (prawdopodobnie ‘что-то свивающееся’ itp.) zakładał dla wyrazów zachodniosłowiańskich P.Ja. Černych: „Старшее знач. – «тянущийся, тягучий, свивающийся после варки фруктовый (гл[авным] обр[азом]

¹¹ Przegląd scs. derywatów prefiksalnych od **viti* podaje ESJS (t. 5: 263 s.v. *izviti*).

¹² „[...] zarzucić można Brücknerowi [...] przede wszystkim ignorowanie struktury etymologizowanych leksemów” (Boryś 2010: 11).

¹³ Por. też Holub (1933: 257 s.v. *vidle*): „Sem též *po-vidla*”.

сливовый) сок». Обычно производят от о.-с. [общеславянского – *L.K.*] **viti* (см. *вить*) с западнославянским рефлексом суффикса *-dl-o* [...]” (Černych IESRJa t. 2: 47 s.v. *novúdlu*).

W ujęciu A. Bańkowskiego „*powidla* [...] niejasne; sądząc z formy pierwotnie może o szczelnych pokrywkach na naczynia z przetworami owoców, łatwo się psującymi (pleśniejącymi): †*povidlo* ‘co służy do «powicia»’: vb. †*poviti*, p. *powić*” (Bańkowski ESJP t. 2: 731). Z takiej interpretacji wynika, że należy tu zakładać rozwój metonimiczny ‘co służy do «powicia»’ > ‘co jest (tym) powite’; stąd ‘powite naczynie (z przetworem owocowym)’ > ‘zawartość takiego naczynia’.

Według W. Borysia „*powidla* [...]”. Zapewne od przedrostkowego czas. *po-wić* [...], z przyr. *dlo* wskazującym na pierwotną nazwę narzędzia (por. kasz. *p'óvidlo* ‘motowidło’). Najpierw przypuszczalnie ‘to, czym się miesza nieustannie ruchem kolistym podgrzewaną masę owocową’¹⁴, w l. mn nazwa przeniesiona na uzyskiwany w ten sposób owocowy produkt spożywczy” (Boryś SEJP 472)¹⁵. Identyczne objaśnienie podaje W. Mańczak: „Od czasownika *powić* [...]. Nazwa powidel pochodzi od **povidlo*, narzędzia używanego do wyrobu tego przetworu” (Mańczak PSE 156).¹⁶

3. Przedstawiona wyżej różnorodność interpretacyjna, dotycząca szczegółowego charakteru derywacji **viti* > **povidlo*, może również inspirować do następnych rozważań.

Hipoteza W. Borysia, według której nazwa produktu spożywczego powstała na podstawie pierwotnego nomen instrumenti ze sufiksem *-*dlo* (por. przytoczone przez autora kasz. *p'óvidlo* ‘motowidło’), niewątpliwie uwzględnia fakt, że psł. *-*dlo* to „podstawowy formant psł. nominów instrumenti” (SP t. 1: 113), mający prymarne znaczenie narzędzia czynności (por. op. cit.: 114). Taką charakterystykę wymienionego sufiksu potwierdzają również jego paralele w innych językach

¹⁴ Podobną motywację semantyczną ma chyba też ros. dial. *novóuka* ‘разливательная ложка, поварешка’ (SRNG t. 27: 255 s.v. 2. *Повóука*: obwód swierdłowski) – pierwotnie *‘narzędzie do mieszania’, od **povojь* ‘mieszanie’ jako nomen actionis od **po-viti*?

¹⁵ Co do cechy motywacyjnej ‘mieszać ruchem kolistym’ por. również czes. dial. (wałaskie, tj. wschodniomorawskie) *kolisarka* ‘powidla’: „Snad souvisí se slovesem *kolisat* ‘houpavě pohybovat’. Při vaření se musela povidla neustále promíchávat” (ČJA t. 1: 274). Być może *kolisarka* to formacja (z produktywnym przyrostkiem *-ka*) od **kolysar’b* jako pierwotnego nomen agentis z sufiksem *-*ar’b* (por. SP t. 2: 21–23) – jednakże z dalszym rozwojem ‘nomen agentis (officii)’ > ‘nomen instrumenti’ (por. o związku obu kategorii semantycznych Rainer 2015) – od psł. **kolysati* w znaczeniu ‘krążyć itp.’, na które wskazuje interpretacja **kolysati* jako intensywu od **koliti* < **kolo* (por. Sławski SEJP t. 2: 376–377 s.v. *kołyśać*, Boryś SEJP 246 s.v. *kołyśać*; inaczej ESSJa t. 10: 165–166 s.v. **kolysati*/**kołyxati*). Wtedy czes. dial. *kolisarka* stanowiłoby również paralełę dla zakładanego przez W. Borysia przesunięcia znaczeniowego z nomen instrumenti na nomen resultati.

¹⁶ Wyrazu *povidlo* nie zawierają dzieła leksykograficzne K. Długosz-Kurczabowej. Por. np. słownik (Długosz-Kurczabowa 2008), w którym „pominiętych wyrazów, wymagających objaśnienia etymologicznego i historycznego, jest bardzo dużo” (Boryś 2010: 21).

indoeuropejskich (por. także Vaillant 1974: 420–422; Olsen 1988). Prawdopodobnie dlatego np. R. Matasović określa psł. **-dlo* w sposób eksplicytny jako „[s]uffix used for deriving *nomina instrumenti* from verbal roots” (Matasović 2014: 82).

Jednakże już F. Sławski zwrócił uwagę na okoliczność, że w prasłowiańskich formacjach z przyrostkiem **-dlo* „[o]bok prymarnego znaczenia narzędzia czynności spotyka się też [...] znaczenia sekundarne: miejsca czynności, czy nawet wykonawcy czynności” (SP t. 1: 114). Powołując się na artykuł (Rusek 1958), F. Sławski dalej konstatuje, że „[w] kilku językach słow. zaświadczone są także *nomina actionis* na *-dlo* (częste szczególnie w pld.słow., zwłaszcza w bułg. i słu.). [...] Najprawdopodobniej jest to znaczenie sekundarne, uogólnione z podstawowego konkretnego” (ibid.)¹⁷.

Być może punkt wyjściowy w postaci *nomen actionis*, tj. **povi-dlo* z pierwotnym znaczeniem *‘(nieustanne) mieszanie (podgrzewanej masy owocowej)’*, należy zakładać również w przypadku pol. *powidla*¹⁸, czes. *povidla*. Semantyka *‘produkt spożywczy’* jest tu prawdopodobnie wtórna, powstała w wyniku dalszego rozwoju *‘nomen actionis’* > *‘nomen acti (nomen resultati)’*; por. już wymienioną wyżej interpretację J. Holuba i F. Kopečného (czes. *povidla* = „co vzniká mícháním vařeného ovoce”).

Pewną paralelę semantyczną może stanowić tu inny wyraz kulinarny związany z przetwórstwem owoców – rus. *варенье* *‘konfitura’*: „По ССЛРЯ [SSRLJa t. 2: 57 s.v. *варить* – L.K.] впервые отмечается в Словаре АР [Академии Российской – L.K.] 1789 г.”¹⁹. Образовалось лексико-семантическим способом словообразования на базе отглагольного сущ[ествительного] *варенье* *‘процесс варки; варево, сваренная пища’*. [...] См. *варить*” (ESRJa t. 1/3: 20).

¹⁷ W podobnym sensie, chociaż bez wskazania eksplicytnego na semantykę *‘nomen actionis’*, określa spektrum znaczeniowe sufiksu słowiańskiego A. Vaillant: „Pour le sens, le suffixe indique ce qui est en rapport avec l’action verbale comme moyen, instrument de l’action, et de là on peut passer à l’idée du lieu de l’action, ou de son résultat” (Vaillant 1974: 422).

¹⁸ O polskich *nomina actionis* z sufiksem **-dlo* por. już Doroszewski (1929: 54 – *stadlo* *‘stan’*, 57 – *skoczydło* *‘skakanie’*, *pielidło* *‘pielenie’* itp.). W związku z pol. *powidla* autor, przytaczając ten wyraz wśród formacji z przyrostkiem *-dlo*, konstatuje: „*powidla* *‘cerusata’* [...]”. Także u Rost[afińskiego] (*cerusatus* *znaczy ‘malowany, bielony blejwasem’*). Etymologia, a tem samem formacja niejasna. Może od *wić*, jak przypuszcza Brückner [...]” (op. cit.: 53). W przypadku wymienionych przez W. Doroszewskiego wyrazów łacińskich chodzi jednak prawdopodobnie o homonimy etymologiczne – *cerusatus* *‘malowany, bielony blejwasem’* to zapewne wariant łac. *cērussātus* *‘cerussa tinctus’*, od łac. *cērussa* *‘spuma plumbi, ex qua pigmentum album vel, cum uritur, minium fit’* (wywodzone od gr. **κηροῦσσα* < gr. *κηρός* *‘wosk’*, por. TLL online s.vv.; może jednak „[s]ans doute mot d’emprunt”, por. Ernout/Meillet DÉLL 117), natomiast polskie łac. *cerusata* *‘powidla ze śliwek’* (ESLŚP s.v.) wydaje się nawiązywać raczej do łac. *cerasium* *‘owoc czereśni’* < gr. *κεράσιον* *‘id.’* (TLL online s.v., Ernout/Meillet DÉLL 114).

¹⁹ Według danych SRJa XVIII (t. 2: 216 s.v. *варенье*) wyraz jest poświadczony już w wydaniu rosyjskim książki podróżniczej lekarza szkockiego Johna Bella *Travels from St. Petersburg in Russia to various parts of Asia* (t. 1, Petersburg 1776: „Сахарныя закуски и варения”).

Literatura

- Bańkowski ESJP = Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
- Basaj M., Siatkowski J., 2006, *Bohemizmy w języku polskim. Słownik*, Warszawa.
- Boryś SEJP = Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Boryś W., 2010, *Stan i potrzeby badań etymologicznych w Polsce*, „Rocznik Slawistyczny”, t. 59, s. 9–28.
- Brückner SEJP = Brückner A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Buffa F., 2004, *Slovník šarišských nářečí*, Prešov.
- Černých IESRJa = Черных П.Я., 1993, *Историко-этимологический словарь русского языка*, т. 1–2, Москва.
- ČJA = *Český jazykový atlas*, 2012–2016, zpracoval dialektologický kolektiv Ústavu pro jazyk český AV ČR (vedoucí J. Balhar, P. Jančák), 2., elektronické, opravené a doplněné vyd., t. 1–6, <https://cja.ujc.cas.cz/> (dostęp 13.05.2022).
- Długosz-Kurczabowa K., 2008, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa.
- Doroszewski W., 1929, *Monografie słowotwórcze. II. Formacje z podstawowem -l- w części sufiksальной*, „Prace Filologiczne”, t. 14, s. 34–85.
- Ernout/Meillet DÉLL = Ernout A., Meillet A., 2001, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, tirage de la 4e édition augmentée d’additions et de corrections par J. André, Paris.
- ESBM = *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1978–2017, рэд. В.У. Мартынаў, Г.А. Цыхун, т. 1–14, Мінск.
- ESJS = *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 1989–2021, red. E. Havlová, A. Erhart, I. Janyšková, t. 1–20, Praha ; Brno.
- ESŁŚP = *Elektroniczny słownik łaciny średniowiecznej w Polsce (A–Q)*, <https://lexicon.scriptor.es.pl/> (dostęp 13.05.2022).
- ESRJa = *Этимологический словарь русского языка*, 1963–2014, ред. Н.М. Шанский, А.Ф. Журавлев, т. 1–11, Москва.
- ESSJa = *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, 1974–2018, ред. О.Н. Трубачев, А.Ф. Журавлев, Ж.Ж. Варбот, т. 1–41, Москва.
- ESUM = *Етимологічний словник української мови*, 1982–2012, ред. О.С. Мельничук, т. 1–6, Київ.
- ESz = *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*, 2021, főszerk. G. Zaicz, 2., javított és bővített kiadás, Budapest.
- EWU = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, 1992–1997, hrsg. von L. Benkő, т. 1–3, Budapest.
- Fleischer S., 2008, *Slawische Lexik in den deutschen Mundarten (dargestellt anhand des Ostmitteldeutschen und Bairisch-Österreichischen)*, Saarbrücken.
- Holub J., 1933, *Stručný etymologický slovník jazyka československého*, Praha.
- Holub J., 1937, *Stručný etymologický slovník jazyka československého*, 2., zcela přepracované a doplněné vyd., Praha.
- Holub J., Kopečný F., 1952, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.

- Holub J., Lyer S., 1967, *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*, Praha.
- HSSJ = *Historický slovník slovenského jazyka*, 1991–2008, ved. red. M. Majtán, t. 1–7, Bratislava.
- Jungmann SČN = Jungmann J., *Slownjk česko-německý*, 1835–1839, t. 1–5, Praha.
- Kiss = Киш Л., 1969, *О некоторых принципах этимологизирования заимствованных слов*, [w:] *Этимология 1967. Материалы международного симпозиума «Проблемы славянских этимологических исследований в связи с общей проблематикой современной этимологии»*, 24–31 января 1967 г., отв. ред. О.Н. Трубачев, Москва, с. 68–70.
- Kluge EWDS = Kluge F., 2011, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, bearb. von E. Seebold, 25., durchgesehene und erweiterte Aufl., Berlin ; Boston.
- Kregždys LKPŽ = Kregždys R., 2016, *Lietuvių kalbos polonizmų žodynas – Słownik polonizmów w języku litewskim*, Vilnius.
- Kuznesova = Кузнецова О.Д., 1994, *Слово в говорах русского языка*, Санкт-Петербург.
- Machek ESJČS = Machek V., 1957, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha.
- Mańczak PSE = Mańczak W., 2017, *Polski słownik etymologiczny*, Kraków.
- Matasović R., 2014, *Slavic Nominal Word-Formation. Proto-Indo-European Origins and Historical Development*, Heidelberg.
- Nevskaја = Невская Т.В., 1991, *История славянской этимологии в XIX в. (Основные этапы развития)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва.
- Olsen B.A., 1988, *The Proto-Indo-European Instrument Noun Suffix *-tlom and Its Variants*, Copenhagen.
- Rainer F., 2015, *Agent and instrument nouns*, [w:] *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*, t. 2, ed. P.O. Müller et al., Berlin ; Boston, s. 1304–1316.
- Rak M., 2020, *Słowniki zapożyczeń świadectwem mocy języków (na przykładzie Słownika polonizmów w języku litewskim Rolandasa Kregždysa)*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 44, s. 43–64. [DOI: 10.11649/abs.2020.009].
- Rejzek ČES = Rejzek J., 2015, *Český etymologický slovník*, 3. vyd. (2. přepracované a rozšířené vyd.), Voznice.
- Rembiszewska D.K., Siatkowski J., 2016, *Nawiązania czy pożyczki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim?*, „Rocznik Slawistyczny”, t. 65, s. 67–87.
- Rusek J., 1958, *Ze studiów nad nazwami czynności w języku bułgarskim i macedońskim*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” nr 17. Seria nauk społecznych. Filologia nr 4, *Prace Językoznawcze* 2, s. 203–234.
- Sławski SEJP = Sławski F., 1952–1982, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Kraków.
- SP = *Słownik prasłowiański*, 1974–2001, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa (Instytutu Słowianoznawstwa, Instytutu Slawistyki) PAN pod red. F. Sławskiego, t. 1–8, Wrocław.
- SRJa XVIII = *Словарь русского языка XVIII в.*, 1984–2019, гл. ред. Ю.С. Сорокин, З.М. Петрова, А.А. Алексеев, т. 1–22, Ленинград (Санкт-Петербург).

- SRNG = *Словарь русских народных говоров*, 1965–2021, ред. Ф.П. Филин, Ф.П. Сороколетов, С.А. Мызников, т. 1–52, Москва, Ленинград (Санкт-Петербург).
- SSN = *Slovník slovenských nářečí*, 1994–2021, red. I. Ripka, A. Ferenčíková, t. 1–3, Bratislava.
- SSRLJa = *Словарь современного русского литературного языка*, 1950–1965, гл. ред. В.И. Чернышев, С.Г. Бархударов, В.В. Виноградов, Ф.П. Филин, т. 1–17, Москва.
- SSSJ = *Slovník súčasného slovenského jazyka*, 2006–2021, ved. red. K. Buzássyová, A. Jarošová, t. 1–4, Bratislava.
- SStp = *Słownik staropolski*, t. 1–11, red. S. Urbańczyk, 1953–2002, Wrocław etc.
- StčS online = *Staročeský slovník*, 1968–2008, t. 1–26, Praha. Edycja komputerowa online <http://vokabular.ujc.cas.cz/> (dostęp 13.05.2022).
- Szetela 2019 = Шетэля В., 2019, *Словарь полонизмов русских текстов XIX–XX веков – Słownik polonizmów rosyjskich tekstów XIX–XX wieków*, Москва.
- TLL online = *Thesaurus linguae Latinae (TLL)* ; <https://thesaurus.badw.de/tll-digital/tll-open-access.html> (dostęp 13.05.2022).
- Vaillant A., 1974, *Grammaire comparée des langues slaves*, t. 4: *La formation des noms*, Paris.
- Vasmer ESRJa = Фасмер М., 1964–1973, *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачев, т. 1–4, Москва.
- Waniakowa J., 2015, *Osobliwe procesy fonetyczne w gwarowych wyrazach zapożyczonych na przykładzie nazw roślin*, [w:] *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*, ed. K. Balleková, E. Králik, G. Múcsková, Bratislava, s. 203–210.
- WSJP online = *Wielki słownik języka polskiego*, red. naukowy P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl> (dostęp 13.05.2022).

References

- Bańkowski ESJP = Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Vols. 1–2, Warszawa.
- Basaj M., Siatkowski J., 2006, *Bohemizmy w języku polskim. Słownik*, Warszawa.
- Boryś SEJP = Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Boryś W., 2010, *Stan i potrzeby badań etymologicznych w Polsce*, „Rocznik Slawistyczny”, Vol. 59, pp. 9–28.
- Brückner SEJP = Brückner A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Buffa F., 2004, *Slovník šarišských nářečí*, Prešov.
- Černych IESRJJa = Chernykh P.Ya., 1993 *Istoriko-etimologicheskij slovar' russkogo yazyka*, Vols. 1–2, Moskva.
- ČJA = *Český jazykový atlas*, 2012–2016, zpracoval dialektologický kolektiv Ústavu pro jazyk český AV ČR (vedoucí J. Balhar, P. Jančák), 2., elektronické, opravené a doplněné vyd., t. 1–6, <https://cja.ujc.cas.cz/> (access: 13.05.2022).
- Đługosz-Kurczabowa K., 2008, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa.

- Doroszewski W., 1929, *Monografie słowotwórcze. II. Formacje z podstawowem -l- w części sufiksálnej*, „Prace Filologiczne”, Vol. 14, pp. 34–85.
- Ernout/Meillet DÉLL = Ernout A., Meillet A., 2001, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, tirage de la 4e édition augmentée d’additions et de corrections par J. André, Paris.
- ESBM = *Etymalahichny slownik byelaruskay movy*, 1978–2017, eds. V.U. Martynaw, H.A. Tsykhun, Vols. 1–14, Minsk.
- ESJS = *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 1989–2021, eds. E. Havlová, A. Erhart, I. Janyšková, Vols. 1–20, Praha, Brno.
- ESŁŚP = *Elektroniczny słownik łaciny średniowiecznej w Polsce (A–Q)*, <https://elexicon.scriptores.pl/> (access: 13.05.2022).
- ESRJa = *Etimologicheskij slovar’ russkogo yazyka*, 1963–2014, eds. N.M. Shanskiy, A.F. Zhuravlev, Vols. 1–11, Moskva.
- ESSJa = *Etimologicheskij slovar’ slavyanskikh yazykov. Praslavyanskij leksicheskij fond*, 1974–2018, eds. O.N. Trubachev, A.F. Zhuravlev, Zh.Zh. Varbot, Vols. 1–41, Moskva.
- ESUM = *Etymolohichnyy slovnyk ukrayins’koyi movy*, 1982–2012, ed. O.S. Mel’nychuk, Vols. 1–6, Kyiv.
- ESz = *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*, 2021, főszerk. G. Zaicz, 2., javított és bővített kiadás, Budapest.
- EWU = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, 1992–1997, hrsg. von L. Benkő, t. 1–3, Budapest.
- Fleischer S., 2008, *Slawische Lexik in den deutschen Mundarten (dargestellt anhand des Ostmitteldeutschen und Bairisch-Österreichischen)*, Saarbrücken.
- Holub J., 1933, *Stručný etymologický slovník jazyka československého*, Praha.
- Holub J., 1937, *Stručný etymologický slovník jazyka československého*, 2., zcela přepracované a doplněné vyd., Praha.
- Holub J., Kopečný F., 1952, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Holub J., Lyer S., 1967, *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*, Praha.
- HSSJ = *Historický slovník slovenského jazyka*, 1991–2008, ved. red. M. Majtán, Vols. 1–7, Bratislava.
- Jungmann SČN = Jungmann J., *Slownik česko-německý*, 1835–1839, Vols. 1–5, Praha.
- Kiss (Kish) L., 1969, *O nekotorykh printsipakh etimologizirovaniya zaimstvovannykh slov*, [In:] *Etimologiya 1967. Materialy mezhdunarodnogo simpoziuma «Problemy slavyanskikh etimologicheskikh issledovaniy v svyazi s obshchey problematikoy sovremennoy etimologii»*, 24–31 yanvarya 1967 g., ed. O.N. Trubachev et al., Moskva, pp. 68–70.
- Kluge EWDS = Kluge F., 2011, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, bearb. von E. Seebold, 25., durchgesehene und erweiterte Aufl., Berlin ; Boston.
- Kregždys LKPŽ = Kregždys R., 2016, *Lietuvių kalbos polonizmų žodynas – Słownik polonizmów w języku litewskim*, Vilnius.
- Kuznetsova O.D., 1994, *Slovo v govorakh russkogo yazyka*, Sankt-Peterburg.
- Machek ESJČS = Machek V., 1957, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha.
- Mańczak PSE = Mańczak W., 2017, *Polski słownik etymologiczny*, Kraków.

- Matasović R., 2014, *Slavic Nominal Word-Formation. Proto-Indo-European Origins and Historical Development*, Heidelberg.
- Nevskaya T.V., 1991, *Istoriya slavyanskoy etimologii v XIX v. (Osnovnyye etapy razvitiya)*. Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk, Moskva.
- Olsen B.A., 1988, *The Proto-Indo-European Instrument Noun Suffix *-tlom and Its Variants*, Copenhagen.
- Rainer F., 2015, *Agent and instrument nouns*, [in:] *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*, Vol. 2, eds. P.O. Müller et al., Berlin ; Boston, pp. 1304–1316.
- Rak M., 2020, *Słowniki zapożyczeń świadectwem mocy języków (na przykładzie Słownika polonizmów w języku litewskim Rolandasa Kregždysa)*, „Acta Baltico-Slavica”, Vol. 44, pp. 43–64. DOI: 10.11649/abs.2020.009.
- Rejzek ČES = Rejzek J., 2015, *Český etymologický slovník*, 3. vyd. (2. přepracované a rozšířené vyd.), Voznice.
- Rembiszewska D.K., Siatkowski J., 2016, *Nawiązania czy pożyczki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim?*, „Rocznik Slawistyczny”, Vol. 65, pp. 67–87.
- Rusek J., 1958, *Ze studiów nad nazwami czynności w języku bułgarskim i macedońskim*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” nr 17. Seria nauk społecznych. Filologia nr 4, Prace Językoznawcze 2, pp. 203–234.
- Sławski SEJP = Sławski F., 1952–1982, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Vols. 1–5, Kraków.
- SP = *Słownik prasłowiański*, 1974–2001, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa (Instytutu Słowianoznawstwa, Instytutu Slawistyki) PAN, ed. F. Sławski, Vols. 1–8, Wrocław.
- SRJa XVIII = *Slovar' russkogo yazyka XVIII v.*, 1984–2019, eds. Yu.S. Sorokin, Z.M. Petrova, A.A. Alekseev, Vols. 1–22, Leningrad (Sankt-Peterburg).
- SRNG = *Slovar' russkikh narodnykh govorov*, 1965–2021, eds. F.P. Filin, F.P. Sorokoletov, S.A. Myznikov, Vols. 1–52, Moskva ; Leningrad (Sankt-Peterburg).
- SSN = *Slovník slovenských nářečí*, 1994–2021, eds. I. Ripka, A. Ferenčíková, Vols. 1–3, Bratislava.
- SSRLJa = *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka*, 1950–1965, eds. V.I. Chernyshev, S.G. Barkhudarov, V.V. Vinogradov, F.P. Filin, Vols. 1–17, Moskva.
- SSSJ = *Slovník súčasného slovenského jazyka*, 2006–2021, eds. K. Buzássyová, A. Jarošová, Vols. 1–4, Bratislava.
- SStp = *Słownik staropolski*, Vols. 1–11, ed. S. Urbańczyk, 1953–2002, Wrocław etc.
- StčS online = *Staročeský slovník*, 1968–2008, Vols. 1–26, Praha. Computer edition online <http://vokabular.ujc.cas.cz/> (access: 13.05.2022).
- Szetela 2019 = Shetelya V., 2019, *Slovar' polonizmov russkikh tekstov XIX–XX vekov – Słownik polonizmów rosyjskich tekstów XIX–XX wieków*, Moskva.
- TLL online = *Thesaurus linguae Latinae (TLL)* ; <https://thesaurus.badw.de/tll-digital/tll-open-access.html> (access: 13.05.2022).
- Vaillant A., 1974, *Grammaire comparée des langues slaves*, Vol. 4: *La formation des noms*, Paris.

- Vasmer ESRJa = Vasmer M., 1964–1973, *Etimologičeskij slovar' russkogo yazyka*, Perevod s nemetskogo i dopolneniya O.N. Trubachev, Vols. 1–4, Moskva.
- Waniakowa J., 2015, *Osobliwe procesy fonetyczne w gwarowych wyrazach zapożyczonych na przykładzie nazw roślin*, [In:] *Prirodený vývin jazyka a jazykové kontakty*, eds. K. Balleková, L. Králik, G. Múcsková, Bratislava, pp. 203–210.
- WSJP online = *Wielki słownik języka polskiego*, ed. P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl> (access: 13.05.2022).

Summary

Polish *powidla*, Czech *povidla* ‘sort of jam’, Slovak dial. *pomidlo* ‘plum jam; tree gum’: A Contribution to the Etymology of Slavic **povidlo*

In the introductory part of the article, the author discusses Slovak dial. *pomidlo* ‘plum jam; tree gum’ (Šariš region, north-east Slovakia) which, in his opinion, is a corruption of an original **povidlo*. It is not clear whether the Slovak word is a native cognate of Polish *powidla* ‘sort of jam (made mostly from plums)’ and Czech *povidla* ‘id.’; it might also be a local loanword of Polish origin. The author subsequently gives a survey of the existing attempts at etymological interpretation of the aforementioned Polish and Czech lexemes. According to W. Boryś, they go back to **povidlo* as an original nomen instrumenti derived from **po-viti* (prefixal derivative of Proto-Slavic **viti* ‘twist, wind’, probably also used to denote the circular movements made with a spoon, etc. while constantly stirring the boiling fruit mass); the original meaning should thus be reconstructed as ‘jam made with the use of a **povidlo* (stirring instrument)’. The author of the present study interprets the proto-form **povidlo* as a nomen actionis (i.e., ‘the action of stirring’) which underwent a further semantic shift ‘nomen actionis’ > ‘nomen acti (nomen resultati)’, i.e. ‘(the action of) stirring’ > ‘jam (made by stirring the fruit mass)’; cf. Russian *varen'e* ‘preserve, jam, confiture’ < ‘(the action of) cooking’.

Keywords: Etymology, Proto-Slavic nomina instrumenti, Proto-Slavic nomina actionis, Slavic **povidlo*, Slovak dialectal *pomidlo*.